

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Брийовська І. Крос-культурний аналіз ціннісних орієнтацій працівників підприємств // Вісник Львівського університету. Філософські науки. Вип. 6., 2004. – С.256 – 273.
2. Горбулін В.П., Качинський А.Б. Методологічні засади розробки стратегії національної безпеки України // Стратегічна панорама. – 2004. – №3. – С. 15 – 24.
3. Горлинський В.В. Духовні координати безпеки суспільства. – http://www.nisp.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=prnbl1&issue+2006_1
4. Дашутін Г.П., Михальченко М.І. Український експеримент на терезах гуманізму. – К.: Парлам. вид-во, 2001. – 335 с.
5. Жулинський М. Україна: випробування свободою, або чим зумовлюється прогрес нації // Дзеркало тижня № 38 (513) 25 вересня – 1 жовтня 2004.
6. Кавалеров А.А. Цінність у соціокультурній трансформації: Монографія. – Одеса: Астропринт, 2001. – С. 165 – 177.
7. Кобля М.М. Цінності державного управління – <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DUTP/2005-1/txts/KOBYLA.htm>
8. Кочетков В.В. Психологія межкультурних различий. – М.: ПЕР СЭ, 2002. – 232 с.
9. Леонтьев Д.А. Методика изучения ценностных ориентаций. – М.: СМЫСЛ, 1992. – 17 с. (Психодиагностическая серия. Вып.5).
10. Моніторинг громадської думки населення України // Інформ. бюл.: Спецвип. “Молодь-1997”. – К.: ЦСМ/УІМ, 1997. – № 9. – 33 с.; Моніторинг громадської думки населення України // Інформ. бюл. - К.: ЦСМ/УІСД, 1998. – № 10 (23). – 39 с.; Результати моніторингового опитування населення України стосовно соціального становища молоді. – 34 с.
11. Мониторинг социальных настроений населения стран постсоветского пространства. 6-я волна опросов. Ноябрь-декабрь 2006 г. – www.eurasiamonitor.org/ - 12k
12. Найважливіші соціальні проблеми молоді – <http://www.politik.org.ua/vid/bookscontent.php3?b=7&c=142>
13. Пирожено В.О. Гуманітарна складова національної безпеки: предмет дослідження та коло основних проблем // Страт. панорама. – 2005. – № 2. – www.nisp.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=gupr3&issue=2006_2 - 23k
14. Практическая психодиагностика. Методы и тесты. Учебное пособие // Ред.-сост. Райгородский Д.Я. – Самара: Издательский Дом "БАХРАХ _М", 2003. – 675 с.
15. Символи та цінності сучасної України – <http://www.tomenko.kiev.ua/cgi/redirect?url=pk-14012003.html>
16. Слухання, щоб і глухі почули: Парламентська хроніка // Голос України. – 2000. – 15 червня.
17. Україна між минулим та майбутнім // Методичні матеріали до 10-річчя від дня прийняття Акту проголошення незалежності України – <http://www.library.kr.ua/archives/ukr10.html>.
18. Ціннісні орієнтації молоді. Дослідження "Молодіжної альтернативи" – <http://www.ya.org.ua/brochure/2002/003/000.htm>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Чернишенко – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка.
Наукові інтереси: порівняльне лінгвокультурознавство, когнітивна лінгвістика.

КОНЦЕПТ СОНЦЕ У ПОЕТИЧНИХ ІДІОЛЕКТАХ Є. ГУЦАЛА ТА В. СИМОНЕНКА

Світлана ШУЛЯК (Умань, Україна)

У статті розглянуто функціонування концепту сонце у поетичних ідіолектах Є. Гуцала та В. Симоненка. З'ясовано семантичні особливості, проаналізовано символічні ознаки, визначено значення досліджуваного концепту у формуванні поетичної картини світу.

The functioning of the concept „the sun” in the poetic ideolekt of E.Gutsal and V.Symontnko are investigated in the article. The sematic peculiarities are cleared, symbol features are analyzed, the meaning of the investigated concept in the forming if the poetic picture of the world are determined.

Останніми десятиліттями з'явилася низка мовознавчих праць, у яких предметом дослідження є мова художньої літератури в різних аспектах. Активно розробляється методологія лінгвопоетики такими вченими, як С.Я. Єрмоленко, Л.І. Мацько, В.І. Кононенко, А.К. Мойсієнко, Н.В. Слухай, Н.М. Сологуб, Л.О. Ставицька, В.А. Чабаненко та ін.

Аналізуючи мову художнього твору, Н.М. Сологуб [10: 11] вказує: “Актуальним і перспективним видається дослідження мови творів чи окремого твору письменника через текст – як цілісної мовної єдності, де переплітаються картина світу народу, мовою якого пише письменник, та індивідуальна картина світу письменника, його світобачення”. Безумовно, багато питань теорії і практики лінгвістичного тлумачення тексту залишаються поки недостатньо дослідженими і висвітленими [7: 57].

Сучасна лінгвопоетика характеризується посиленням уваги до питань семантичного переосмислення художнього слова, збагачення його змісту. Поетичний контекст забезпечує емоційно-образну трансформацію лексики, сприяє образному наповненню процесів словесних перетворень, набуттю словами додаткових смислових відтінків значень, формує оказіональні семи, створюючи стилістичні ефекти.

При аналізі художньої мови виникає питання розрізнення ідіостилю і ідіолекту. У короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів “Українська мова” *ідіолект* трактується як “сукупність формальних і стилістичних ознак, що вирізняють індивідуальну мову” [3: 67]. Порівн. також в іншому енциклопедичному довіднику: “Ідіолект – індивідуальне мовлення, що пояснюється місцем проживання, віком, фахом, соціальним станом, загальним рівнем культури певної людини. Ідіолект як мовна характеристика особистості не тільки окреслює особливе, а й розкриває розмаїті аспекти мови як загальнонаціонального феномена, її невичерпний потенціал” [6: 301].

Поняття “картини світу” трактується по-різному в певних галузях науки, звідси і терміни “художня картина світу”, “філософська”, “релігійна” тощо. Найбільш універсальною є концептуальна картина світу, пов’язана з сукупністю знань про світ. Концептуальна картина світу є основою мовної картини, і зміни в ній обов’язково призводять до змін у картині світу мовній. Мовна картина світу – засіб експлікації цих знань [5: 129]. Н.М. Сологуб у праці “Мовний портрет Яра Славутича” зазначає: “Поняття картини світу – фундаментальне поняття, що відображає взаємостосунки людини та її оточення” [9: 10].

Концептуально значущі елементи картини світу, відбиті в мовній формі, розкривають усі сторони свого значення завдяки семантичному аналізу, що включає методологічні прийоми теорії прототипів, семантичних примітивів; методу поелементного поділу змісту концептів; прийомів опису слів концептів, які відображають суму текстуальних тлумачень змісту [2: 28]. Проблема концептів активно обговорювалася такими дослідниками, як С.А. Аскольдов-Алексеев, В.В. Жайворонок, Л.П. Иванова, Є.С. Кубрякова, Н.В. Молотаєва, В.Л. Постовалова та ін. Термін “концепт” означає “думка”, “поняття” й об’єднує інформацію про всі ознаки реалії. Це найскладніші логічні поняття, які “по-різному групуються і по-різному вербалізуються в різних мовах у тісній залежності від власне лінгвістичних, прагматичних і культурологічних факторів, відповідно фіксуються в різних значеннях” [4: 76].

У цій статті звернено увагу на функціонування концепту *сонце* у поетичних ідіолектах Є. Гуцала та В. Симоненка. На основі порівняльного дослідження з’ясуємо семантичні особливості, символічні ознаки, значення цього концепту у формуванні поетичної картини світу.

Сонце – це основа життя, а життя неможливе без сонячної енергії. “Сонце знищувало холод, ламало крижані мости, відмикало своїм промінням (золотими ключами) небо і землю, випускало птахів із вирію, зелену траву, яру пшеницю; розбивало замки криговії і випускало із зимової темниці воду, пробуджувало, оживляло її; оживляло її в хмарах, надавало плодоносної животворящої сили – і опускало на землю дощем, – таким чином в купі з водою знову творило світ, народжувало на землі всяке зело” [11: 79–80]. Давня назва сонця – Ярило, сягаючи корінням міфологічних уявлень, є шляхом для нового смислового приращення у структурі семантики поезитизму, як-от *вознесіння*, напр.: *Вознесіння квіток і трави, вознесіння пташок і любові!.. / За велінням Ярила і теплих весняних дощів / вознеслися кропива й чебрець, вознеслась вероніка дібровна, / вознеслися петрові хрести, вознеслися хвощі...* [1: 21]; і далі: *Добре жити із чистою вірою у вознесіння весняне / жайворонків над яриною, солов’їв та беріз. / Добре жити із чистою вірою у вознесіння кохання, / у вознесіння ніжності, і поцілунків, і сліз...* [1: 22].

У поетичному тексті зміст лексеми *сонце* значно розширюється. Поетичне перетворення слова *сонце* відбувається в межах макротексту, ускладнюючись асоціативними зв’язками образної системи твору, напр.: *Руки вітру старого – натруджені, зболені. / І сплюндровано поле навалою вражою. / Сонце в небі здається, либонь, бараболею – / для дітей недоступною і недосяжною* [1: 52]; *Вітер в небі за хмарами гониться / І про тебе складає пісні, / Почалася у сонця безсонниця – / І подовшали раптом дні* [8: 64].

Сонце для Є. Гуцала – це символ материнської любові, джерело пам’яті: *Притулюся щокою / до щоки вересневого сонця – / і згадаю матір свою* [1: 54].

Сонце як світотворча стихія наділене надзвичайною енергетикою, пробуджує увесь світ, відповідно лексема *сонце* збагачується семою “творчість”: *Гончарний сонця круг –*

творить йому й творить / із року в рік ті самі пори року, / творить землі поезію високу, / яку ніколи нам не розлюбить [1: 128].

Слово **сонце** в поезії Є. Гуцала стає ключовим, відбиваючи національні та загальносвітові особливості світосприйняття. У вселенському масштабі **сонце** – обов’язковий компонент життя. Певно, цим зумовлене введення космоніма **сонце** в орбіту персоніфікованих образів, антропоморфізованих метафор, напр.: *Проблискує сонце у небі, щось каже блідими вустами. / Загублене слово, можливо?.. Чи слово я те добуру?..* [1: 324]; *Ромашко – Офеліє чарів і розчарування, / всміхнися мені, я у відповідь також всміхнусь. / Ген ще одна пада пелюстка – пелюстка кохання, / мов слово зірвалося з сонечка радісних уст* [1: 25]. Пор. за Л.Іванниковою: “сонце дуже головате, в нього є очі, ніс і рот, але їх не кожен може побачити. Були в сонця ще й вуха, та воно весь час котиться, то пообтоптувало” [11: 74].

Уподібнення космоніма **сонце** людині базується на зближенні оцінних ознак “тепло”, “краса”, “привабливість”, що сприяє інтимізації мови твору. Пор.: *Ми – просто пелюстки із квітки, що сонечком названа, / і наше життя – це пелюсток політ золотий. / Ми – просто легенда, яка до кінця не розказана, / яку лиш вогонь може повністю розповісти* [1: 10].

Поєднання астроніма з рослинним компонентом продиктоване комплексом оцінних асоціацій: колір (жовтий, червоний), форма (кругла), наявність спільної семи “краса”. В. Симоненко асоціює сонце за візуальною схожістю з округлим предметом: *Іржавіє в сонці ніж, / Протуберанець росте, мов дичка. / Сонце – кавун: ти його ріж, / а з нього тече водичка* [8: 231].

Образна стихія паралелі “сонце (промені сонця) – рослина” розгортається на основі одоративної семантики: *Сонця проміння лежить прядив’яне, лежить конопляне. / Пахне водою й коноплями, пахне шорстким кушнірем. / Скільки дбайливою осінню в світі проміння наткано! / Скільки висить на деревах і скільки висить між дерев!* [1: 295].

Концепт **сонце** є найчастотнішим у ідіолектах Є.Гуцала, В.Симоненка. Особливо часто використовується стандартизована метафора приписування (*сонце не надивиться*): *І вже каітанам ніколи дримати, / і сонце не надивиться згори / На їх носи, рум’яні і кирпаті, / На витівки, на ігри дівтори* [8: 21]. Як бачимо, подібні тропи використовують митцями, поетичні системи яких розглядаються, але в ліриці Є.Гуцала такі усталені метафори застосовуються найбільш широко. Інколи поетичні метафори з компонентом „сонце” у віршах В. Симоненка виступають в ролі символів: *Встало сонце і впало в очі / Хмари втому зняли з плечей – / Служать людям ці руки робочі, / Сонце людям гріє з очей* [8: 46]. У наведеному контексті сонце символізує життя.

Слід зазначити, що сонце в поезії В. Симоненка досить часто асоціюється з коханням, як-от: *А як глянуло сонце із неба / Через сині зіниці ніш, / Закохалося сонце у тебе, / Засіяло іще ясніш* [8: 64]; *Мені здається, – може, я не знаю, / Було і буде так у вісі часи: / Любов, як сонце, світу відкриває / безмежну велич людської краси* [8: 28]; *І тому світ завжди благословляє / І сонце, що встає, і серце, що кохає* [8: 28].

Часто парадигма “сонце – людина” кладеться в основу суб’єктних образів сонця у поетичному ідіолекті В. Симоненка, як-от: *Бринять живою радістю ліси, / Як ранок спалахне на небокраї, / Як сонце огняне завісу піднімає / Із їх первісної і чистої краси* [8: 28]; *Та сміялося сонце в блакиті / Над безмежжям німим цілини. / В курені, що соломною криті, / ми дівчатам несли кавуни* [8: 72]; *Безпорадні агонії злості, / Злість гармонії не порве! / Сонце ходить до нас не в гості – / Сонце з нами живе!* [8: 85].

Спостерігаємо поетичну парадигму „сонце – дитина” у вірші „Маленькі сонця”: *Минула ніч, і сонце білогриве / Несе на тросі огненному день, / І блискітки, швидкі та метушливі, / Стрибають на асфальті де-не-де* [8: 21]; *І небо теплотою глибиніє, / І радість наливається в серця – / Сміються, бігають, пустують, мріють / Малесенькі замурзані сонця* [8: 21].

Образи сонця застосовуються поетами зазвичай для зображення картин природи і для вираження різного роду закликів. Причому, більша частина тих стилем, які слугують для створення словесного пейзажу, належить В. Симоненку: *Розлогі верби. Затішок і тіні. / Під ними тихо плещеться ріка, / І дівчина, замріяна й струнка, / Стоїть на березі у сонячній промінні* [8: 44]; *Впало сонце в вечірню куряву. / Тиша виповзла за село. / Нашорошилось небо*

бурано / І погрозами загуло [8: 84]; *Встає над нами сонце, як вставало, / Гудуть втри в розгойданих дротах. / Зелені верби руки заламали, / І заміло сонце на вустах* [8: 101]; *У небі тішилися хмари, / У небі сонце пливло, / Під небом кривавили чвари / І лотувало зло* [8: 111].

Такі поетичні рядки поряд із закличними контекстами В. Симоненка вирізняються своєю експресивністю: *З сім'ї селянської, до губості простої, / В життя дороги стеляться мені... / Я хочу пити сонячні настої, / Пізнати до краю радощі земні!* [8: 12]; Спостерігаємо і риторичні питання: *Та невже ж то / йому все віднині байдуже – / чи світитиме сонце, / чи ніч напливе!* [8: 45]. В.Симоненко навмисно обирає таку форму вірша, як звертання, підкреслюючи тим самим висловлюване: *То ж послушайте, сонце і вітре! / Перестаньте скиглити на мить! / Маю річ я до вас нехитру, / Ви послушайте, помовчіть* [8: 65].

Найкращі сподівання і мрії звернені до сонця: *Але певен, що жодного разу / У вагання і сумнівів час / Дріб'язкові хмарки образи / Не закрили б сонце від нас* [8: 63]; *Берези, в снігу замілі, / Іній на вітах слізьми, / про що ви мрієте, білі? – Про сонце мріємо ми...* [8: 68]; *Дуби в крижаній кольчuzі, / одягнуть в сиві шовки, / Про що замислились, друзі? – про сонце наші думки...* [8: 68]. В останньому з наведених фрагментів сонце символічно позначає щось прекрасне, чисте.

Поетична парадигма „сонце – щастя” у поетичці В. Симоненка, введена в контексти з компонентами прикладки, надає ліриці інтимізуючого характеру: *Вигантуй на небо райдугу-доріжку, / Постели до сонця вишивку-маніжку, / Щоб по тій доріжці з лебедями-снами / Плавати до щастя білими човнами* [8: 99].

Іменник сонце, поєднуючись з динамічними ознаками поезизму течія, утворює словосполучення з метафоричним змістом, яке підтримує парадигму „сонце – радість” у таких рядках: *Понеси мене на крилах, радосте моя, / Де на пагорбах і схилах сонця течія. / Де стоять в обновах білих, в чистому вбранні / Рідні хати, білі хати з хмелем при вікні* [8: 96].

У поезії В. Симоненка віднаходимо прикметник червоний як ознаку кольору сонця: *У душі моїй – / Місяця немає туманам. / У душі моїй – / Сонце червоне буя, / І регоче, й гримить / Голубим океаном / Нерозтрачена радість моя* [8: 34]. У цьому контексті кольоризм червоний створює емоційно-експресивний ефект, посилюючи дієслівну ознаку у метафоричному словосполученні.

Внутрішній світ ліричного героя передається в переповнених позитивною експресією рядках, де сонце – найкраще: *Люди – прекрасні. / Земля – мов казка. / Кращого сонця ніде нема. / Загруз я по серце / У землю в'язко* [8: 126]. Завдяки контекстуальному оточенню парадигма „сонце – кохання” набуває особливого психологічного вираження: *Хто на сонце очей не мружить? / От хіба що сліпі – та й все. / Той, хто вас обмине байдуже, / Мабуть, крем'ях у грудях несе* [8: 76]. Поетична сполучуваність сонячний ореол виступає символом життя: *Через вулиці нахололі / Повз очей зачарований хміль / Йшла ти в сонячній ореолі / Невідомо куди й звідкіль* [8: 95].

У семантичне поле сонця втягуються лексичні одиниці інших лексико-тематичних парадигм, виражаючи емоційно-образне осмислення проблем навколишнього середовища, напр.: *Цвіла ромашка в полі на межі, / До сонця й вітру бісики пускала, / Аж доки руки лагідні, чужі / Ромашку для букета не зірвали* [8: 98].

Отже, загальні висновки щодо функціонування образу сонця в поезії Є. Гуцала та В. Симоненка можна представити таким чином: традиційні персоніфікації з суб'єктом сонце фігурують у ліриці поетів, але особливо частотними вони є в Є. Гуцала; закличні контексти з концептом сонце В. Симоненка вирізняються своєю експресивністю; контексти зі структурним компонентом сонце в Є. Гуцала та В. Симоненка нерідко характеризуються символічністю; паралель “сонце – щастя” найчастіше кладеться в основу тропеїчних образів сонця у ліриці митців. Позитивна емоційна оцінка сонця відчутна у поетичних системах обох митців, саме вона кладеться в основу створення символічних та метафоричних образів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гуцало Є.П. Твори: В 5 т. – Т. 5: Поезії, статті. – К.: Дніпро, 1997. – 576 с.
2. Голобородько К.Ю. Лінгвістичний статус концепту // Культура народів Причорномор'я. – Сімферополь, 2002. – №32. – С. 27–29.

3. Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Тодор О.Г. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. – К.: Либідь, 2001. – 220 с.
4. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрат Ю.Г., Краткий словарь когнитивных терминов / Под ред. Е.С.Кубряковой. – М., 1996. – 176 с.
5. Лисиченко Л. Мовна картина світу та її рівні. – Харків, 2000. – 187 с.
6. Літературознавчий словник-довідник. – К.: Академія, 1997. – 752 с.
7. Новиков Л.А. Лингвистическое толкование художественного текста. – М., 1979. – 254с.
8. Симоненко В.А. На схрещених мечах: вибр. твори / Передм. О. Гончара; Упорядкув., післямова, комент. В. Костюченка. – К.: Унів. вид-во „Пulsари”, 2004. – 384с.
9. Сологуб Н.М. Мовний портрет Яра Славутича. – К.: Дніпро; Вінніпег: Українська Вільна Академія Наук, 1999. – 152 с.
10. Сологуб Н.М. Мовний світ Олеса Гончара. – К.: Наукова думка, 1991. – 140 с.
11. Українські символи // За ред. М.К.Дмитренка. – К., 1994. – 141с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Шуляк – кандидат філологічних наук, доцент кафедри практичного мовознавства Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.
Наукові інтереси: лінгвопоетика, стилістика.

МЕТАФОРА ЯК МЕХАНІЗМ УТВОРЕННЯ ЕТНІЧНИХ НОМІНАЦІЙ У АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ США

Анна ЮНАЦЬКА (Запоріжжя, Україна)

Автор розглядає стереотипно-зумовлені неофіційні етнічні номінації на позначення носіїв іспанської мови, що були утворені на базі метафоричного переносу в американському варіанті англійської мови.

The author touches upon stereotypical unofficial ethnic names based on metaphors and used to name Spanish speakers in American English.

Необхідність дослідження неофіційних етнономінацій з точки зору механізмів їх утворення зумовлюється в першу чергу тим, що всі додаткові назви етносів мають образний характер. Фактично етнофобізми є засобами вторинної номінації і ґрунтуються на метонімічному або метафоричному переносі.

Метою даної статті є виявлення ролі метафори при утворенні неофіційних етнічних номінацій носіїв іспанської мови в американському варіанті англійської мови.

Етнономінації метафоричного характеру, тобто ті назви, утворення яких зумовлено характерною ознакою, що притаманна тому чи іншому етносу (напр., гастрономічні преференції, типова поведінка, звички), складають нечисленну групу неофіційних номінацій етнічних спільнот в англійській мові США. Метафора також не є типовим механізмом утворення „ксеноетнонімів” на позначення іспаномовних етносів в англійській мові.

Поряд з цим, слід зазначити, що метафоризація є невід’ємною рисою розумової діяльності людини, а також метафора слугує етноспецифічним механізмом утворення „ксеноетнонімів” на позначення іспаномовних спільнот внаслідок їх стереотипізації. Фактично метафора є результатом етнокультурного комплексу уявлень, у яких представники тієї чи іншої етнічної спільноти порівнюються з тваринним та рослинним світом, з видами людської діяльності і т.д., в яких людина знаходить спільні ознаки між різними об’єктами. Отже, метафора ґрунтується на порівнянні, хоча науковці слушно зазначають, що при метафоризації людина не стільки відкриває подібність, скільки створює її сама [1: 7-13]. Таким чином, саме стереотипи породжують застосування метафоричного механізму при утворенні неофіційних етнономінацій.

Відомо, що об’єкт, з яким порівнюється представник певного етносу, дослідники визначають як концептуальний корелят. Аналіз фактичного матеріалу виявив, що для позначення іспаномовних етносів в англійській мові США корелят здебільшого запозичується зі світу тварин, рослин та з різних сфер людської життєдіяльності. Так, ми виділяємо *гастроетноніми*, *зооетноніми* (тварини, птахи, комахи), *ботанічні етноніми* (рослини) та *соціоетноніми* у межах метафоричного переносу. Результати роботи показали, що метафора як механізм утворення „образного етноніму” на позначення іспаномовних етносів зустрічається в значно рідше за метонімію і складає приблизно 10 %. Однак наші спостереження показали, що утворені на базі метафоричних переносів неофіційні етноніми, які позначають іспаномовні спільноти, є найяскравішими відтворювачами образної картини світу „англоамериканців”.